

UNIDADE

9

A oratoria, arte da comunicación

ÍNDICE DE CONTIDOS

1. DEMOSTRATIVOS
2. PRONOME RELATIVO
3. ORACIÓN SUBORDINADA DE RELATIVO
4. PRONOME INTERROGATIVO E INDEFINIDO
5. FUTURO, AORISTO E PERFECTO MEDIO DOS VERBOS TEMÁTICOS
6. FORMAS NON PERSOAIS DO VERBO: O INFINITIVO
7. A ORATORIA
8. NOCIÓNS BÁSICAS DE ARTE GREGA
9. LÉXICO

Nesta unidade continuamos coa declinación dos pronomes demostrativos, relativos e as oracións que introducen, interrogativos e indefinidos. Na conxugación verbal, veremos o futuro, aoristo e perfecto medios dos verbos temáticos e unha das formas non persoais do verbo: o infinitivo. En legado, imos ver outro xénero literario. Estúdase a oratoria e a arte arquitectónica grega. A oratoria foi un recurso fundamental na vida social da *polis* e aínda que en tempos modernos perdeu a importancia que tivo, hoxe ninguén nega a utilidade do dominio dos recursos oratorios na vida cotiá (na política, na publicidade, na educación).

Polo que á arte se refire, sería imposible tratala, aínda que fose en resumo, nunha unidade, polo que aquí só se che ofrece un acercamento sinxelo á arte dos templos, cuxo aproveitamento e influencia na nosa arquitectura foron e son evidentes.

En léxico, continuamos coa transcripción dos nomes propios e coa influencia do léxico grego no campo da literatura.

1. Demostrativos

1. Pronomes e adxectivos

Os demostrativos indican a proximidade ou distancia dun substantivo en relación ao falante. Os adxectivos concordan con el en xénero, número e caso e os pronomes substitúeno.

Os tres que hai en grego son os seguintes:

- ὅδε, ἥδε, τόδε “este, esta, isto”
- οὗτος, αὕτη, τοῦτο “ese, esa, iso”
- ἐκεῖνος, ἐκεῖνη, ἐκεῖνο “aquel, aquela, aquilo”.

1.2 Demostrativo de primeira persoa

O demostrativo de primeira persoa ὅδε, ἥδε, τόδε (“este, esta, isto”) sinala ao substantivo máis próximo á persoa que fala. É en realidade o artigo (antigo demostrativo) reforzado coa partícula -δε.

	Singular			Plural		
Nom	ὅδε,	ἥδε,	τόδε	οἶδε	αἶδε	τάδε
Acu	τόνδε	τήνδε	τόδε	τούσδε	τάσδε	τάδε
Xen	τοῦδε	τῆσδε	τοῦδε	τῶνδε	τῶνδε	τῶνδε
Dat	τῷδε	τῇδε	τῷδε	τοῖσδε	ταῖσδε	τοῖσδε

1.3 Demostrativo de segunda persoa

O demostrativo de segunda persoa οὗτος, αὕτη, τοῦτο (“ese, esa, iso”) serve para indicar o substantivo que está máis preto da persoa con quen se fala.

	Singular			Plural		
Nom	οὗτος	αὕτη	τοῦτο	οὗτοι	αὗται	ταῦτα
Acu	τούτον	ταύτην	τούτο	τούτους	ταύτας	ταῦτα
Xen	τούτου	ταύτης	τούτου	τούτων	τούτων	τούτων
Dat	τούτῳ	ταύτῃ	τούτῳ	τούτοις	ταύταις	τούτοις

1.4 Demostrativo de terceira persoa

O demostrativo de terceira persoa **ἐκεῖνος, ἐκείνη, ἐκεῖνο** (“aquel, aquela, aquilo”) sinala o substantivo que está lonxe, tanto do falante como do oínte. Declínase como καλός, -ή, -όν, salvo o N-A neutro singular (sen -ν).

	Singular			Plural		
Nom	ἐκεῖνος	ἐκείνη	ἐκεῖνο	ἐκεῖνοι	ἐκεῖναι	ἐκεῖνα
Acu	ἐκεῖνον	ἐκείνην	ἐκεῖνο	ἐκεῖνους	ἐκεῖνας	ἐκεῖνα
Xen	ἐκεῖνου	ἐκείνης	ἐκεῖνου	ἐκεῖνων	ἐκεῖνων	ἐκεῖνων
Dat	ἐκεῖνῳ	ἐκείνῃ	ἐκεῖνῳ	ἐκεῖνοῖς	ἐκεῖναις	ἐκεῖνοῖς

2. Pronome relativo

2.1. O pronome relativo ὅς, ἥ, ὅ

O pronome relativo **ὅς, ἥ, ὅ** (“o que, a que, o que”, ás veces, “o cal, a cal, o cal”) substitúe a un substantivo da oración, chamado antecedente, e introduce unha oración que o cualifica.

	Singular			Plural		
Nom	ὅς	ἥ	ὅ	οἷ	αἷ	ᾧ
Acu	ὃν	ἣν	ὅ	οὓς	ᾧς	ᾧ
Xen	οὗ	ἥς	οὗ	ᾧν	ᾧν	ᾧν
Dat	οὗ	ἥ	οὗ	οῖς	αῖς	οῖς

2.2. Outros relativos

Ademais de ὅς, ἥ, ὅ existen outros relativos, que de momento só citamos: o relativo de calidade **οἷος, οἷα, οἷον** (“cal”), e o de cantidade **ὅσος, ὅση, ὅσων** (“canto”). Declínanse como δίκαιος, -α, -ον e καλός, -ή, -όν, respectivamente.

3. Oración subordinada de relativo

3.1. Relativo e antecedente

A oración subordinada de relativo equivale a un adxectivo –tamén se chama adxectiva– que determina a un substantivo da principal, chamado antecedente do relativo. O relativo ten, pois, unha dobre función obrigatoria: por unha parte, refírese a un elemento doutra oración, o antecedente, co que concorda en xénero e en número; por outra, ten a súa propia función (suxeito, complemento directo, indirecto, circunstancial) na frase onde aparece.

A oración de relativo pode ir nos mesmos modos que as oracións principais. Observa o exemplo seguinte (S = suxeito, R = relativo, CD = complemento directo, V = verbo, Atr = atributo):

οἱ παῖδες οἱ τὰ ζῶα φιλοῦσιν εὐδαίμονες εἰσι
Sx Sx CD V Atr V
> _____ <
Oración sub. de relativo

“Os nenos que aman os animais son felices”.

Aquí o relativo está en nominativo porque é o suxeito da súa oración, οἱ τὰ ζῶα φιλοῦσιν, e está en masculino e en plural porque o antecedente de οἱ é o masculino plural παῖδες. Vexamos a frase en singular:

$\frac{\text{ὁ παῖς}}{S_x} \frac{\text{ὁ}}{S_x} \frac{\text{τὰ ζῶα}}{CD} \frac{\text{φιλεῖ}}{V} \frac{\text{εὐδαίμων}}{Atr} \frac{\text{ἐστι.}}{V}$
 $> \frac{\text{Or. sub. relativo}}{ } <$

“O neno que ama aos animais é feliz”.

Outro exemplo:

ἔχω βίβλους τοῦ Πλάτωνος οἱ ἄριστοί εἰσιν.
 V CD CN Sx Atr V
 > _____ <
 Or. sub. de relativo

“Teño uns libros de Platón que son excelentes”.

3.2. Oracións de relativo especificativas e explicativas

As oracións especificativas distinguen o antecedente dos demais da súa clase ou especie. Sérvenos o exemplo xa utilizado: οἱ παῖδες οἱ τὰ ζῶα φιλοῦσιν εὐδαίμονες εἰσιν, “*os nenos que aman aos animais son felices*”.

As oracións explicativas, que acostuman ir entre comas, expresan unha calidade ou circunstancia do antecedente; por iso poden expresar tamén matices de oración circunstancial: ἐπεμψε δὲ καὶ Περδίκας χίλιους Μακεδόνων, οἱ ὕστερον ἦλθον, “*enviou tamén Perdicas mil macedonios, que chegaron tarde*”.

4. O pronome interrogativo e indefinido

4.1. O pronome interrogativo

Utilízase o interrogativo para facer unha pregunta directa ou indirecta. O noso descoñecemento pode afectar ao suxeito da oración (*quen ven?*), ao obxecto directo (*a quen viches?*), ao complemento do nome (*de quen son estes libros?*) ou a calquera outro elemento da oración. O pronome interrogativo grego τίς ten dúas formas: unha para o masculino e feminino, τίς (*quen?*), e outra para o neutro, τί (*que?*).

	Singular		Plural	
Nom	τίς	τί	τίνες	τίνα
Acu	τίνα	τί	τίνας	τίνα
Xen	τίνος (τοῦ)1	τίνος (τοῦ)1	τίνων	τίνων
Dat	τίνι (τῷ)1	τίνι (τῷ)1	τίσι	τίσι

1. Hai que ter coidado con estas formas, porque son iguais ás do artigo. Igual que en galego, a frase na que aparecen ten que levar necesariamente o signo de interrogación (;) cando se trata dunha interrogativa directa.

4.2. O pronome indefinido

A unha frase como *quén ven?* correspóndelle *alguén ven*. O indefinido é, agás mínimas diferenzas, igual que o interrogativo (τίς, “*alguén*”, “*algún*”, masculino e feminino; τί, “*algo*”, neutro), pero, como enclítico que é, carece de acento e non pode encabezar unha frase.

	Singular		Plural	
Nom	τις	τι	τινές	τινά (ἄττα)
Acu	τινά	τι	τινάς	τινά (ἄττα)
Xen	τινός (του)1	τινός (του)1	τινῶν	τινῶν
Dat	τινί (τῷ)1	τινί (τῷ)1	τισί	τισί

1. Nestes casos non hai confusión posible coas formas do artigo, porque estas últimas teñen acento.

5. Futuro, aoristo e perfecto medios dos verbos temáticos

5.1. Futuro, aoristo e perfecto medios non contractos

TEMA DE FUTURO	TEMA DE FUTURO	TEMA DE AORISTO	TEMA DE AORISTO	TEMA DE AORISTO	TEMA DE AORISTO
INDICATIVO	OPTATIVO	INDICATIVO	SUBXUNTIVO 2	IMPERATIVO 2	OPTATIVO 2
<i>“desatareime”</i>	<i>“houbera de desatarme”</i>	<i>“desateime”</i> ¹	<i>“desáteme”</i>	<i>“desátate”</i>	<i>“desatáseme”</i> ³
λύσομαι	λυσοίμην	έλυσάμην	λύσωμαι		λυσαίμην
λύσει (λύση)	λύσοιο	έλύσω	λύση	λύσαι	λύσαιο
λύσεται	λύσοιτο	έλύσατο	λύσηται	λυσάσθω	λύσαιτο
λυσόμεθα	λυσοίμεθα	έλυσάμεθα	λυσώμεθα		λυσαίμεθα
λύσεσθε	λύσοισθε	έλύσασθε	λύσησθε	λύσασθε	λύσαισθε
λύσονται	λύσονταιτο	έλύσαντο	λύσονται	λυσάσθων	λύσονταιτο

1. Coa partícula ἄν, *“teríame desatado”*.

2. Como en activa, as diferenzas en subxuntivo, imperativo e optativo entre presente e aoristo son aspectuais, durativo o presente, puntual o aoristo.

3. Coa partícula ἄν, *“desataríame”*.

TEMA DE PERFECTO				
INDICATIVO	SUBXUNTIVO	IMPERATIVO	OPTATIVO	PLUSCUAMPERFECTO (só no indicativo)
<i>“desateime”</i>	<i>“desatáseme”</i>	<i>“desátame”</i>	<i>“tivérame dasatado”</i> 2	<i>“desatara”</i>
λέλυμαι	λελυμένος,-η,-ον ᾧ 1		λελυμένος,-η,-ον εἶην 1	ἐλέλυμην
λέλυσαι	λελυμένος,-η,-ον ᾗς	λέλυσο	λελυμένος,-η,-ον εἶης	ἐλέλυσο
λέλυται	λελυμένος,-η,-ον ᾧ	λελύσθω	λελυμένος,-η,-ον εἶη	ἐλέλυτο
λελύμεθα	λελυμένοι,-αι,-α ᾧμεν		λελυμένοι,-αι,-α εἶμεν	ἐελέυμεθα
λέλυσθε	λελυμένοι,-αι,-α ᾗτε	λέλυσθε	λελυμένοι,-αι,-α εἶτε	ἐέλυσθε
λέλυνται	λελυμένοι,-αι,-α ᾧσι 1	λελύσθων	λελυμένοι,-αι,-α εἶεν	ἐέλυντο

1. Aínda que por comodidade o presentamos así, lémbrese que os neutros plurais levan o verbo en singular, de xeito que a forma dos neutros plurais é: λελυμένα ᾗ, λελυμένα εἶη, non λελυμένα ᾧσι, λελυμένα εἶεν.

2. Coa partícula ἄν, *“teríame desatado”*.

Hai un futuro perfecto –ten reduplicación– pouco usual: λελύσομαι, λελύση, λελύσεται, λελυσόμεθα, λελύσεσθε, λελύσονται.”estarei desatado...”

5.2. Futuro, aoristo e perfecto medios en labial, dental e gutural

Basicamente é o mesmo que os anteriores. Vexamos as primeiras persoas:

VERBO	FUTURO	AORISTO	PERFECTO	PLUSCUAMPERFECTO
βλέπω	βλέψομαι	έβλεψάμην	βέβλεμμαι	έβεβλέμμην
πλέκω	πλέξομαι	έπλεξάμην	πέπλεγμαι	έπεπλέγμην
πείθω	πείσω	έπεισάμην	πέπεισμαι	έπεπείσμην

O perfecto presenta algúns inconvenientes. Vexamos como se conxuga.

βλέπ- ω (labial)	πλέκ- ω (gutural)	πείθ- ω (dental)
βέβλεμμαι	πέπλεγμαι	πέπεισμαι
βέβλεψαι	πέπλεξαι	πέπεισαι
βέβλεπται	πέπλεκται	πέπεισται
βεβλέμμεθα	πεπλέγμεθα	πεπείσμεθα
βέβλεφθε	πέπλεχθε	πέπεισθε
βεβλεμμένοι είσί	πεπλεγμένοι είσί	πεπεισμένοι είσί

5.3. Futuro, aoristo e perfecto medios contractos

Presentamos só a primeira persoa de cada un dos temas en indicativo. Caracterízase, como os temas de aoristo e futuro, por presentar a vogal final do lexema alongada: α > η (salvo precedida por ρ, ι, ε), ε > η, ο > ω

VERBO	FUTURO	AORISTO	PERFECTO	PLUSCUAMPERFECTO
τιμάω	τιμήσομαι	έτιμησάμην	τετίμημαι	έτετιμήμην
δράω	δράσομαι	έδρασάμην	δέδραμαι	έεδράμην
φιλέω	φιλήσομαι	έφιλησάμην	πεφίλημαι	έπεφιλήμην
δηλώω	δηλώσομαι	έδηλωσάμην	δεδήλωμαι	έδεδηλώμην

✓ Realiza a πράξις 1

6. Formas non persoais do verbo: o infinitivo

6.1. Definición e formas do infinitivo

Xunto ás formas persoais hai dous tipos de formas non persoais no verbo grego: unhas son substantivos verbais, os infinitivos; e outras, adxectivos verbais, os participios.

O infinitivo é a forma substantiva do verbo, que expresa puramente a idea verbal. Pode funcionar como substantivo ou como verbo, creando oracións subordinadas substantivas.

O verbo grego posúe un infinitivo por cada tema en voz activa e media (e uns especiais para a voz pasiva en futuro e aoristo). Vexamos os do verbo λύω. O verbo εἶμι **é defectivo: só ten o infinitivo de presente, εἶναι** (“ser”), e o de futuro, ἔσεσθαι (“haber de ser”).

	PRESENTE	FUTURO	AORISTO	PERFECTO
ACTIVA	λύειν “desatar”	λύσειν “haber de desatar”	λύσαι “desatar” ¹	λελυκέναι “ter desatado”
MEDIA	λύεσθαι “desatarse”	λύσεσθαι “haber de desatarse”	λύσασθαι “desatarse” ¹	λελύσθαι “terse desatado”
PASIVA	λύεσθαι “ser desatado”	λυθήσεσθαι “haber de ser desatado”	λυθῆναι “ser desatado” ¹	λελύσθαι “ter sido desatado”

1. Con diferenzas de aspecto co de presente, normalmente intraducibles.

6.3. O infinitivo en función de verbo. A oración de infinitivo

Mediante o infinitivo fórmanse **oracións subordinadas substantivas**, xeralmente con función de complemento directo de verbos que soemos chamar de entendemento, lingua ou sentido. Pero tamén suxeito de verbos ou construcións impersoais.

Esta oración de verbo en infinitivo ten dúas modalidades:

- 1) cando **o infinitivo leva suxeito propio**, este ponse **en acusativo: INFINITIVO NON CONCERTADO**
- 2) cando **non leva suxeito**, por ser o mesmo que o da or. principal ou indeterminado: **INFINITIVO CONCERTADO**

a) Oración de infinitivo con SUXEITO EN ACUSATIVO e a súa tradución.

Pódese traducir ás veces cun infinitivo, pero normalmente por unha oración substantiva introducida pola conxunción que:

ἐκέλευε τοὺς στρατιώτας καταβαίνειν

“ordenaba aos soldados desembarcar (**que** os soldados desembarcasen)”.

Neste caso **o suxeito do infinitivo sempre é un acusativo**.

b) Oración de infinitivo SEN SUXEITO PROPIO e a súa tradución.

É a construción que temos en galego, e tradúcese normalmente por un infinitivo:

ἐθέλω χρηστὸς τῇ πόλει εἶναι
“*quero ser útil á cidade*”.

Obsérvase como cambia esta oración se o suxeito do infinitivo é distinto do da principal:

ἐθέλω σὲ χρηστὸν τῇ πόλει εἶναι
“*quero **que ti** sexas útil á cidade*” (o suxeito sempre se expresa).

Nos demais casos, como unha oración substantiva coa conxunción **que**:

ἔλεγε γὰρ αἰρήσειν Πριάμου πόλιν
“*pois dicía que tomaría a cidade de Príamo*”

6.4. O Infinitivo absoluto

Ás veces o infinitivo aparece desligado dunha oración. É o **infinitivo absoluto**, é dicir, solto, independente. Soe aparecer en frases feitas, como ὥς ἐμοὶ δοκεῖν (“*ao meu parecer*”); ὥς ἔπος εἰπεῖν (“*por así dicilo*”); ὀλίγου δεῖν (“*por pouco*”).

✓ Realiza a πράξις 2

7. A oratoria

7.1. Definición e orixe

Poderíamos definir a oratoria como **a arte de crear fermosos discursos coa intención de persuadir**. Preténdese, pois, poñer a beleza literaria ao servizo da utilidade (por exemplo, para ganar un xuízo ou para convencer aos concidadáns dunha medida política). A partir do século V a.C. converteuse en xénero literario en Grecia.

Ten antigos precedentes, pois xa na Ilíada hai mostras dela e os propios heroes recoñecen que a uns os deuses lles deron a calidade de loitar ben na guerra e a outros a de falar habilmente na asemblea, como a Néstor. Pero **o que de verdade desenvolveu o xénero foi a vida da polis, que esixía a participación do pobo no seu goberno e a necesidade de defender intereses privados perante os tribunais**. Atenas é o mellor exemplo disto.

7.2. Tipos de oratoria

De acordo cos fines concretos que perseguía, divídese a oratoria en:

- **forense** (δικανική),
- **política** (συμβουλευτική),
- **de exhibición** (ἐπιδεικτική).

a) A **forense** servía para facer bos discursos perante os tribunais. Era de grande utilidade se se ten en conta que en Grecia o acusado tiña que defenderse persoalmente no xuízo, sen representación de avogado como hoxe, polo que dependía moitas veces da súa habilidade para saír airoso ou sufrir unha condena (a Apoloxía de Sócrates é un bo exemplo).

Os que non tiñan esta habilidade recorrían a un experto para que lles compuxese os discursos e, logo, eles aprendíanos de memoria e pronunciábanos perante o tribunal.

b) A oratoria **política**, pola súa parte, ensinaba a arte de deliberar na asemblea.

c) O terceiro tipo de oratoria, a pomposa ou **de exhibición**, tiña un fin máis teórico que as anteriores. Utilizábase nos discursos pronunciados ante grandes multitudes nas festas; derivou logo en mera exposición pedante en banquetes, en discusións filosóficas ou na literatura. Acadou o seu momento cume na segunda sofística, durante o século II d.C.

Partes dun discurso: o discurso acostumaba a estar dividido en catro partes:

- o prólogo,
- a exposición,
- a proba,
- o epílogo.

7.3. Oradores

Aínda que a oratoria se desenvolveu en Atenas, non foron atenienses os seus creadores. O primeiro deles foi **Gorxias de Leontinos**, nado en Sicilia, en 483 a.C., que chegou a Atenas no ano 427 e deixou tan impresionados aos atenienses pola súa elocuencia que se

dedicou a ensinar a nova arte.

No período helenístico confeccionouse un **canon dos dez mellores oradores**, cos seguintes nomes: Antífonte, Andócides, Lisias, Isócrates, Iseo, Esquines, Licurgo, Demóstenes, Hiperídes e Dinarco. Aquí só falaremos dos principais.

Lisias naceu cara a 445 a.C. Pola súa procedencia estranxeira (o seu pai trasladouse de Siracusa a Atenas a mediados do s. V a.C.), non tivo a cidadanía ateniense senón que foi un meteco, un estranxeiro libre, pero sen dereitos políticos. Esta situación impedíalle pronunciar persoalmente discursos **políticos** ou **epidícticos**, e por iso tivo que centrar a súa actividade retórica na composición de discursos para outros, é dicir, discursos **forenses**.

Dise que compuxo máis discursos que ningún outro orador. Segundo as fontes antigas atribúenselle 425, dos que se consideraban auténticos uns 230. Consérvanse 35 discursos seus, nos que de modo sinxelo e cunha linguaxe coloquial das xentes coas que convivía demostra un gran talento narrativo para presentarnos o ambiente da Atenas da súa época.

Isócrates naceu nunha familia acomodada de Atenas en 436 a.C. Foi discípulo de Pródico, Protágoras e Gorgias. Como non tiña boas calidades oratorias, escribía **discursos ficticios** (neles, por exemplo, eloxia por primeira vez a idea de Europa). A partir de 392 abriu unha escola en Atenas onde daba unha formación política e literaria, unha especie de saber enciclopédico por un período de tres ou catro anos, destinado a acadar unha importante habilidade oratoria.

A maioría dos seus escritos están relacionados co seu pensamento pedagóxico, xa que o seu obxectivo era asegurar a supervivencia e, a ser posible, a maior difusión dos valores culturais gregos. Conserváronse en total 25 obras súas, entre discursos e cartas. As súas ideas pedagóxicas atópanse no ensaio da súa xuventude, *Contra os sofistas*, reelaboradas trinta e seis anos despois na *Antidosis*, obra en gran parte autobiográfica. O *Busiris* e *Helena* son exercicios escolares no tratamento dos temas lendarios. O *Panexírico* é de seguro a súa obra fundamental para coñecer o pensamento político de Isócrates.

Conservamos nove cartas das que destacan as dirixidas a Arquidamo, a Filipo e a Alexandre.

Na súa prosa coida o ritmo e son da frase, evitando o encontro de vogais en hiato. Ten un sentido do ritmo moi refinado e, aínda que fai todo o posible por se apartar do artificio literario, ás veces déixase levar polos períodos excesivamente longos.

Esquines naceu cara polo ano 390 a.C. e, dada a orixe humilde da súa familia, tivo que buscar o sustento desde novo, exercendo distintos oficios. A súa vida política distínguese pola súa simpatía cara a Filipo de Macedonia –foi xefe do partido **promacedónico**– e polo seu enfrontamento con Demóstenes.

Conserváronse tres discursos seus: *Contra Timarco*, *Sobre a embaixada*, réplica aos ataques de Demóstenes, *Contra Ctesifonte*, convincente cando alega as ilegalidades técnicas da proposta, pero ineficaz como ataque contra a carreira de Demóstenes.

Esquines posuía grandes dotes naturais como orador: boa voz e boa presenza, unha mente enxeñosa, amena e rica en coñecementos, e unha apaixonada elocuencia, ilustrada con citas poéticas e mitolóxicas. Faltoulle, en troques, tanto na oratoria como na política, claridade de ideas, gusto e autoridade moral, aínda que nos seus momentos máis brillantes era capaz de convencer e de emocionar.

O máximo orador da Antigüidade foi **Demóstenes**, que naceu no ano 384 a.C. Aínda que o seu pai foi un rico fabricante de armas, quedou aos sete anos en mans dos seus desapehensivos tiores, que o deixaron sen a herdanza, polo que pasou unha infancia difícil.

Exerceu como **logógrafo (compositor de discursos xudiciais para outros)**. O seu compromiso político centrouse toda a súa vida nunha feroz oposición ás pretensións de Filipo

de someter ao seu poder toda Grecia. Contra esta intención lanzou os seus máis acendidos discursos: as catro *Filípicas*. Como dixemos foi encarnizado adversario de Esquines, quen dirixiu contra el o seu discurso titulado *Contra Ctesifonte*. Demóstenes, pola súa parte, atacou ao seu rival co titulado *Sobre a coroa*, considerada desde sempre como unha obra mestra da oratoria. O enfrontamento saldouse coa derrota de Esquines e o seu abandono de Atenas. Os éxitos militares dos macedonios obrigaron a Demóstenes a abandonar Atenas no 324, cidade á que regresou en 323, tras a morte de Alexandre Magno, para abandonala de novo e poñer fin á súa vida envelenándose en 322 a.C.

O seu éxito oratorio debíase ás súas formidables dotes de exposición e argumentación baseadas nunha apaixonada idea do Estado ateniense libre e no perfecto dominio de todos os recursos do idioma: repeticións, preguntas agresivas, **antíteses** provocadoras, hábiles comparacións, magníficas metáforas e imaxes conmovedoras. Unha grande harmonía, en suma, entre paixón e estética oratoria.

Consérvanse 61 discursos seus, aínda que non todos son auténticos. Dos discursos forenses destacan os pronunciados *Contra Androción* e *Contra Timócrates*. Dos políticos, *Sobre a agrupación dos contribuíntes* e *Sobre a liberdade dos rodios*. Contra as pretensións de Macedonia, ademais das catro *Filípicas*, compuxo *Olínticos*, *Sobre a paz*, *Sobre a embaixada* e *Sobre a coroa*, a súa mellor obra.

Realiza a πράξις 3

8. Nocións básicas de arte grega

9.1. Os templos gregos.

Na época arcaica e clásica, as creacións máis coñecidas e máis rechamantes da arte grega son os templos.

O templo grego non acollía aos fieis, senón que era a casa do deus. As cerimoniais e rituais sempre tiveron lugar nun altar exterior, e moi poucos fieis entraban no recinto sagrado. De feito, o templo grego, expresión máis característica da súa arquitectura, está concibido para velo desde fóra, e importa menos a súa configuración interior. Dise, por isto, que é unha arquitectura de valores escultóricos.

Sempre tiveron unha disposición moi sinxela, coas seguintes partes:

No interior: A fundamental era a chamada **naos** (*cella*), cámara que albergaba a estatua do deus. Pouco iluminada e decorada con **exvotos** e ofrendas, creaba unha atmosfera de recollemento e solemnidade.

No exterior: Podía complementarse por un pórtico dianteiro (**pronaos**) e unha parte aberta posterior (**opistodomo**).

Acostumaba ser rectangular, admitindo, entre outras, as seguintes tipos de planta:

- **in antis**, é dicir, rodeado de muro exterior, cunha fachada con dúas columnas ao final dos dous muros laterais, como o *Tesouro dos Atenenses en Delfos*.
- **próstilo** é o que tiña, ademais das dúas columnas conxuntas, outras dúas en fronte das pilastras angulares co que, en definitiva, presentaba catro columnas na fachada principal.
- **anfipróstilo**, con catro columnas nas dúas fachadas, quedando os muros laterais sen columnas, como no templo da *Nike áptera* (Vitoria sen ás) de Atenas.
- **períptero**, é dicir, rodeado de columnas sendo nas fachadas habitualmente seis (por exemplo, o de *Afaia en Exina*): catro, para templos pequenos e oito para os máis monumentais, como o Partenón.

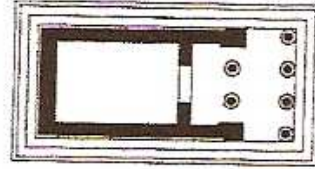
En toda a súa historia, o templo grego prescindiu do uso do arco e da bóveda, utilizando exclusivamente a arquitectura con lintel, é dicir, pezas rectas. E o material construtivo foi sempre a pedra, e non o ladrillo.

O templo elevábase sobre uns chanzos, xeralmente tres, o máis alto dos cales chámase **estilóbato**. Esta plataforma (que servía para salvar as irregularidades do terreo), soportaba as columnas do perístilo e as paredes da *naos*. Os **perpiaños** dos muros, colocados en fileiras perfectamente aliñadas, uníanse sen **morteiro**, por medio de grampas metálicas. Se a pedra era mármore, pulíanse logo a cicel as imperfeccións. Se a pedra non era de calidade, revestíase cun revocado para darlle aspecto uniforme.

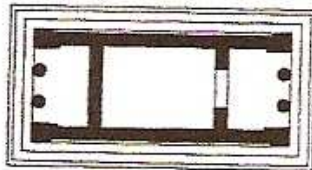
Templo grego

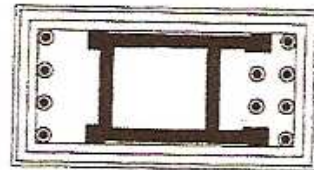
Templo in-antis

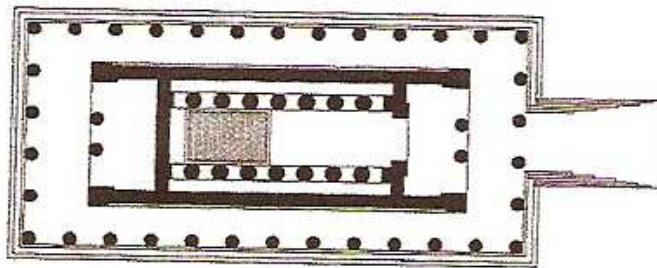
Próstilo

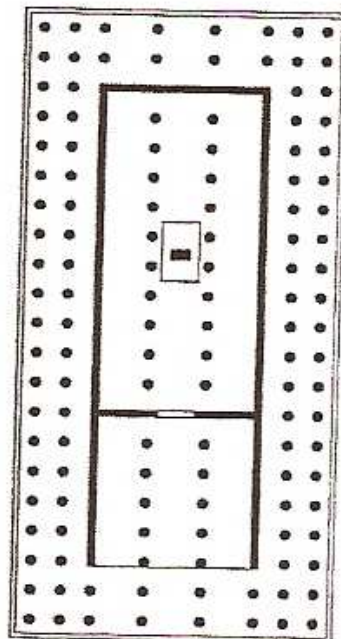
Templo in-antis

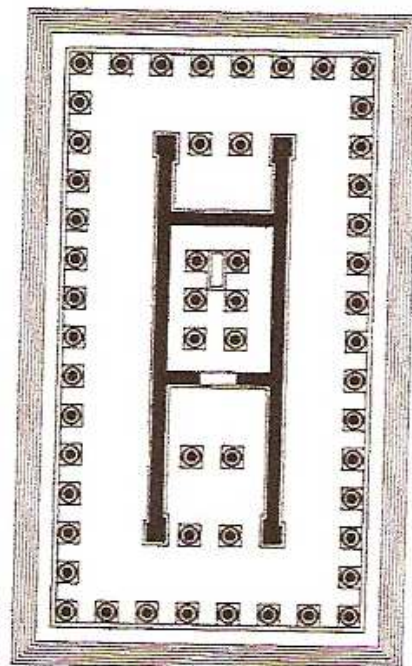
Anfipróstilo

Períptero

Díptero

Pseudodíptero

As **columnas** non eran dunha peza, senón que **se compoñían de diversos tambores cilíndricos** que logo se superpoñían, utilizando caravillas de madeira para centrar un tambor sobre outro.

Ás veces substitúense as columnas por figuras femininas (**cariátides**), por exemplo no Tesouro dos Sifnios en Delfos e no Erecteion da Acrópolis de Atenas.

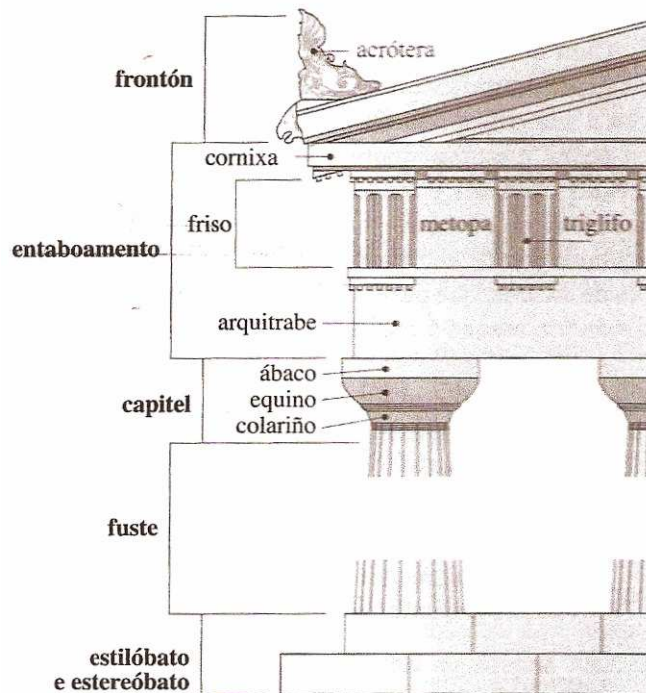
Sobre as columnas atopábase o **entaboamento**, composto polo **arquitraque**, franxa de bloques rectangulares que descansaba directamente sobre elas, o **friso** que corría sobre o arquitrabe, e a **cornixa**, a parte máis alta.

O conxunto das columnas e o entaboamento seguiu sempre unas regras prefixadas, xa que o arquitecto grego só podía elixir entre dúas formas básicas de construción (as chamadas **ordes**): a orde **dórica** e a orde **xónica** (a chamada orde **corintia** é simplemente unha variante ornamental da xónica).

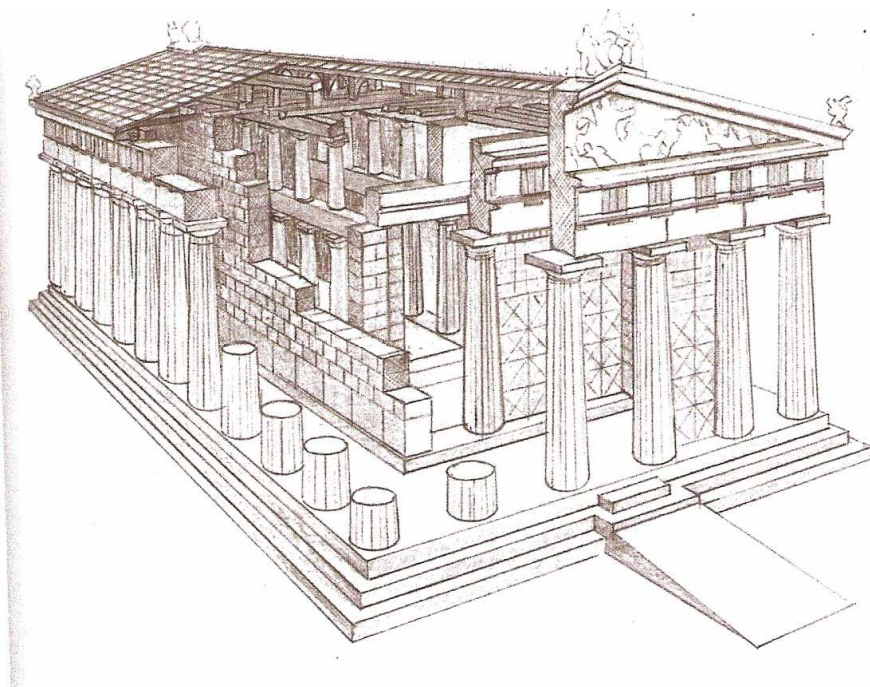
Nos templos dóricos, o friso divídese alternativamente en tríglifos e métopas. Os **tríglifos** son rectángulos surcados verticalmente por canles, cuxo aspecto lembraba os extremos das vigas do vello templo de madeira. As **métopas** son rectángulos que poden ser lisos, pintados ou esculpidos en relevo (lembrando os espazos entre vigas, tapados por tellas, do templo primitivo). Son exemplos o Partenón e o Teseón de Atenas, o templo de Afaia en Exina, os de Apolo en Delfos e en Corinto.

Nos templos xónicos o friso superior é indiviso e ás veces adornado cunha franxa continua de gravados en relevo. A cornixa é máis rica e pode conter varias franxas con relevos menores, con motivos xeométricos ou vexetais. Son exemplos o templo da Nike áptera e o Erecteion, ambos os dous en Atenas. Exemplo de templo corintio é o Templo de Zeus Olímpico de Atenas.

Os triángulos de moita base e pouca altura que quedaban aos extremos do tellado a dúas augas chámanse **frontóns**. Os tres vértices dos frontóns estaban decorados cos **acroterios**, elementos decorativos de pedra, bronce ou cerámica que suavizaban a severa xeometría da cuberta.

O templo decorábase con esculturas, relevos ou pinturas, limitadas a unha serie de espazos concretos: os frontóns, as métopas ou os frisos. Nos frontóns había que combinar unha composición complexa, xa que desde o centro, o espazo ía diminuindo cara aos extremos. Pero os gregos encaran desde un primeiro momento o problema de representar nun espazo tan incómodo unha grande historia mítica unitaria. Nas métopas, a forma case cadrada e non moi grande, invitaba á representación de pequenos grupos de dúas ou tres figuras. Ás veces utilizábanse para historias "seriadas", do mesmo xeito que as viñetas dunha tira cómica (por exemplo, os traballos de Hércules ou de Teseo, un en cada métopa). O friso corrido, en cambio, permite representar grandes escenas continuas (batallas, como no do Tesouro dos Sifnios en Delfos, procesións, como a das Panateneas no Partenón, etc.).

12 Reconstrución dun templo grego tipo.

Había outros elementos decorativos, en acroterios, cornixas e lugares menos significativos, como as palmetas, as follaxes, as ovas e os astrágalos. Na época helenística o templo evoluciona un pouco: abandónase a orde dórica, mentres que a orde iónica se modifica, en proporcións e decoración. Téndese agora a unha maior monumentalidade nas proporcións, elevándose a altura das columnas. Utilízase con maior profusión o capitel corintio.

Realiza a πράξις 4

9. Léxico

9.1. A transcripción dos nomes propios gregos

Ao transcribir os nomes propios gregos, a acentuación segue as normas dos nomes latinos: se a penúltima sílaba é longa nela recae o acento e, se é breve en latín, o acento recae na antepenúltima. O latín, ao contrario que o grego, non ten palabras agudas. Os nomes gregos transcríbense en xeral a partir do acusativo latino, coa perda do *-m* final.

Os acusativos femininos en *-α* (primeira declinación), ao perder o *-m* coinciden coa forma do nominativo: Πανδώρα, acusativo latino *Pandoram*.

Os nomes da primeira declinación grega terminados en xónico-ático en *-η*, unhas veces rematan en *-a* e outras en *-e*. Isto é debido á declinación grecolatina, que terminaba en *-e*:

Ἀφροδίτη, *Afrodita*; Κόρη, *Core*; Τερψιχόρη, latín *Terpsichore*, Πηνελόπη, latín *Penelope*, pero Ἀλκμήνη, latín *Alcmena/-e*.

Os topónimos plurais transcríbense polo acusativo plural latino:

Ἀθῆναι, latín *Athenae*, ac. *Athenas* > *Atenas*; Πάτραι, latín *Patrae*, ac. *Patras* > *Patras*.

Os nomes propios masculinos da primeira declinación en *-ας* transcríbense polo nominativo e por iso rematan en *-s*:

Φειδίας, latín *Phidias*, *Fidias*; Πυθαγόρας, *Pitágoras*.

Tamén rematan en *-as* moitos xonismos masculinos en *-ης*:

Καλλίης, latín *Callias*, *Calias*; Ισαγόρης, latín *Isagoras*, *Iságoras*.

Os masculinos da primeira declinación en *-ης*, latín *-es*, rematan en *-es*:

Χρύσης, latín *Chryses*, *Crises*; Λαέρτης, latín *Laertes*, *Laertes*; Ὀρέστης, latín *Orestes*, *Orestes*.

Nos nomes propios de orixe eolia e doria este tipo remata sempre en *-ας* e, en latín, mantense este vocalismo:

Βρασίδης, latín *Brasidas*, *Brásidas*; Εὐρώτας, latín *Eurotas*, *Eurotas*; Λεωνίδης, latín *Leonidas*, *Leónidas*.

Os nomes propios de tema en *-ο* (segunda declinación), a través do acusativo latino, acaban en *-o*:

Κάδμος, latín *Cadmus*, acusativo *Cadmum*, *Cadmo*; Ὅμηρος, latín *Homerus*, acusativo *Homerum* > *Homero*.

Pero os nomes de illas rematados en *-ος* transcríbense segundo o nominativo grego:

Ἄνδρος, *Andros*, Λέσβος, *Lesbos*; Σάμος, *Samos*. Excepción: Ρόδος, *Rodas*.

Os nomes propios da terceira declinación perden o *-m* do acusativo latino:

Ξενοφῶν, latín *Xenophon*, acusativo *Xenophontem* > *Xenofonte*; Σφίγξ, latín

Sphinx, acusativo *Sphingem* > Esfinxe; Ἑλλάς, latín *Hellas*, acusativo *Helladem* > Hélade.

Os nomes de tema en -ν, latín -n, perden a terminación -em do acusativo latino, como *Cicero*, acusativo *Ciceronem* > Cicerón; Πλάτων, latín *Plato*, acusativo *Platonem* > Platón.

Transcríbense a partir do nominativo todos os substantivos de tema en -τ:

Κράτης, -ητος, *Crates*; Λάχης, -ητος, *Laques* e todos os masculinos e femininos con sufixos -ις, -ιδος non acentuado;

tamén se transcriben a partir do nominativo por analoxía con πόλις, “*polis*”, Ἄδωνις, *Adonis*; Ἀλκηστis, *Alcestis*; Ἀλεξis, *Alexis*; Κλέοβις, *Cléobis*.

Os nomes da terceira declinación de tema en -ς e -ρ tómanse do nominativo latino:

Σοφοκλῆς, latín *Sophocles*, Sófocles; Σωκράτης, latín *Socrates*, Sócrates; Κάστωρ, *Castor*, Cástor; Δημήτηρ, *Deméter*.

Os femininos en -ώ tómanse do nominativo: Σαπφώ, latín *Sappho*, *Safo*.

(As consoantes xeminadas latinas simplifícanse).

9.2. O vocabulario da lingua e a literatura

Os gregos foron pioneiros en reflexionar sobre a lingua e os recursos literarios. Deles herdamos unha rica terminoloxía. O propio termo *Gramática* deriva de γράμματα “*letras*” e do sufixo -ικός. Pero γράμματα non só designaba o que hoxe chamamos “grafemas” (un termo moderno, aínda que formado sobre o grego γράφω, “*escribir*”), senón o que hoxe chamamos “fonemas” e as súas combinacións, isto é, a linguaxe en xeral.

As partes da gramática derivan tamén de nomes gregos. *Fonética* deriva do grego φωνητικός que significaba “referido á facultade de fala” e é un termo recente.

A palabra *Morfoloxía* deriva de μορφή, “*forma*”, e λόγος, “*tratado*”. Significa, pois, o estudo das formas (gramaticais). O nome tampouco é antigo.

En canto á *Sintaxe*, deriva de σύνταξις, termo militar que se refería á formación dos soldados en campaña, e que o estoico Crisipo utilizou metaforicamente para designar a disposición das palabras na frase.

O termo *Semántico* (σημαντικός) foi utilizado xa por Aristóteles para denominar o “significativo” por contraste co ἄσημος, “carente de significado”.

Pola súa parte, *Ortografía* deriva de ὀρθός, “*correcto*”, e λόγος. Refírese, pois, ao correcto xeito de escribir unha lingua.

Outros múltiples termos gramaticais proceden da antigüidade; baste citar dous exemplos: *epiceno* (grego ἐπίκοινος, literalmente “*común*”) e *epíteto* (grego ἐπίθετον, “o que se pon encima”, cf. ἐπί e τίθημι, “*poñer*”).

Algunhas veces un termo antigo serve de modelo de formación a outros modernos. Así o termo συνώνυμος, acuñado polos gregos e do que deriva *sinónimo*, é o mode-

lo para crear, xa en época moderna, outros moitos co segundo compoñente *-ónimo* (ὄνομα, “*nome*”), por exemplo, *antónimo* (cf. ἀντί, “*en fronte*”), *topónimo* (cf. τόπος, “*lugar*”), *antropónimo* (cf. ἄνθρωπος, “*home*”).

Ademais, a lingüística moderna incorporou gran número de termos novos formados sobre palabras gregas. Podemos citar, entre outros, *morfema* (cf. μορφή, “*forma*”), *fonema* (cf. φωνή, “*voz*”), *semantema* (cf. σημαίνω, “*significar*”), *lexema* (cf. grego λέξις, “*expresión oral*”), *alomorfo* (cf. ἄλλος, “*outro*” e μορφή) ou *polisemia* (o grego coñece πολύσημος, “*de diversos significados*”).

Pero é quizais no terreo dos estudos literarios, sobre todo nos chamados *tropos* (cf. τρόποι, “*modos*”, “*xiros*”), onde máis abundancia hai de termos gregos, case todos eles de orixe antiga e empregados entón co mesmo ou parecido sentido que hoxe.

- **anáfora**, grego ἀναφορή, “*repetición*”, de ἀνά e φέρω. Significaría “o que se volve traer”. Repetición de unha ou varias palabras ao comezo de frase.
- **apóstrofe**, grego ἀποστροφή, “*acción de dirixirse a alguén*”, de ἀπό e στρέφω, “*volverse*”. Dirixir a palabra a unha persoa en medio do discurso.
- **epanadiplose**, grego ἐπαναδίπλωσις, “*repetición*”, de ἐπι, ἀνά e διπλόω, “*duplicar*”, “*dobrar*”. Repetir ao final dunha cláusula a palabra inicial.
- **eufemismo**, grego εὐφημισμός, “*pronunciación de palabras de bo agoiro*”, de εὐφημέω, “*dicir palabras de bo agoiro*”, á súa vez formada por εὖ, “*ben*”, e φημί, “*dicir*”. Substituír unha expresión dura por outra máis suave.
- **hipérbato**, grego ὑπερβατός, “*cambiado de sitio*”, “*colocado máis alá (de onde debe)*”. Alteración da orde lóxica das palabras na oración.
- **hipérbole**, grego ὑπερβολή, “*exceso, esaxeración*”, de ὑπέρ, “*máis alá*”, e βάλλω, “*botar*”. Esaxeración da verdade obxectiva de algo.
- **lítote**, grego λιτότης, “*sinxeleza*”. Negación para afirmar o contrario.
- **metáfora**, grego μεταφορή, “*transferencia*”, de μετά e φέρω, “*levar a outro lado*”, “*transferir*”. Cambio do sentido real dunha palabra por outro figurado.
- **metonimia**, grego μετωνυμία, “*cambio de nome*”, de μετά e ὄνυμα (ὄνομα), “*nome*”. Cambio do nome de unha cousa polo doutra relacionada.
- **paradoxo**, παρά, “*contra*”, e δόξα, “*opinión*”, “*crenza*”. Opinión contraria á opinión xeral. Expresión de dúas opinións contraditorias.
- **prosopopea**, grego προσωποποιία, “*dramatización*”, de πρόσωπον, “*máscara*” e ποιέω, “*facen*”. Atribución de calidades humanas a seres inanimados.

Realiza a πράξις 5

Vocabulario

<u>Substantivos</u>	<u>Palabras indeclinables</u>
<p> Ἅιδης -ου, ὁ <i>Hades</i> Ἀπόλλων -νος, ὁ <i>Apolo</i> Δημήτηρ -τρος, ἡ <i>Deméter</i> δύναμις -εως, ἡ <i>poder, capacidade</i> θυγάτηρ -τρός, ἡ <i>filla</i> ἰσχύς -ύος, ἡ <i>vigor, forza</i> κόραξ -κος, ὁ <i>corvo</i> Κροῖσος -ου, ὁ <i>Creso</i> (rei de Lidia) λοχαγός -οῦ, ὁ <i>capitán</i> λόχος -ου, ὁ <i>escuadrón</i> Μιλτιάδης -ου, ὁ <i>Milciades</i> νοῦς, -οῦ, ὁ - <i>espírito, mente</i> Περσεφόνη -ης, ἡ <i>Perséfone</i> σῖτος -ου, ὁ <i>trigo</i> τελευτή -ης, ἡ <i>final</i> χθών -νός, ἡ <i>terra</i> χρήμα -ματος, τό <i>empresa, negocio</i> ὦν -οῦ, τό <i>ono</i> </p> <p><u>Adxectivos</u></p> <p> ἀκόλουθος -ον <i>servo, criado</i> Ἕλλην -νος, ὁ, ἡ <i>grego, -a</i> ἕτερος -α -ον <i>outro</i> (de dous) ἱερός -ά -όν <i>sagrad, -a</i> ἴσος -η -ον <i>igual</i> νέος -α -ον <i>novo, -a</i> ὀλβιος -α -ον <i>feliz</i> </p>	<p> ἔτι <i>xa</i> </p> <p><u>Verbos</u></p> <p> ἀλγέω <i>doer</i> ἀποστερέω <i>quitar, privar de</i> ἄρχω <i>gobernar, ser xefe de</i> γαμέω <i>desposar</i> γίγνομαι <i>chegar a ser, haber</i> διδάσκω <i>ensinar</i> ζῆν inf. de ζάω, <i>vivir</i> θνήσκω <i>morrer</i> θεραπεύω <i>cultivar, coidar</i> κελεύω <i>ordenar</i> κινέω <i>mover</i> κοινόω <i>comunicar</i> λέγω <i>dicir</i> μαρτυράω <i>aprender</i> νομίζω <i>considerar, crer</i> οἶω <i>crer, pensar</i> πείθομαι <i>obedecer</i> πυνθάνομαι <i>saber, pescudar</i> σκοπέω <i>ver, considerar</i> φασίν 3ª pl. do pres. ind. de φημί <i>dicir</i> φιλέω <i>amar, gustar</i> χαίρω <i>alegrarse, gozar</i> χρή <i>é necesario, de χράομαι</i> </p>